

ԼԵՒՈՆ Ե. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆԻ

Լևոն Ե. Լուսինեանի կեանքը հայ պատմութեան սև վերջակէտն է. բայց որքան զինքը մոայլ ամպերու ետե կը թողունք՝ միշտ լուսոյ ճառագայթ մը պիտի թափանցէ անոնց սևութիւնը և պիտի զայ բաղխելու մեր կուրծքերուն:

Տարաբախտ՝ բայց հայ մ'էր. Լևոն Ե. Լուսինեանը՝ թագաւոր Հայոց է ստորագրած:

Ու այս իրաւունքով, որ մշտնջենաւոր է՝ պատմութեան մէջ, նա միշտ մեզի հետ պիտի ուզէ ապրիլ. և ո՞ր հայն է որ դեռ փարիզը չտեսած՝ պիտի չուզէ քայլերը դէպ ի կեղեմսինեանց վանքը ուղղել, արջունքոտ աչքերով կենալու վայրկեան մը, հինգ դարերու յիշողութեանց տակ ճշնշուած, այն դամբանին դիմաց՝ ուր Լևոն Ե. Լուսինեան Հայոց վերջին թագաւորը կը հանգչի:

Փարիզէն հեռու գոնուողներն ալ պէտք էին իրենց առջև ունենալ այդ անձը իր կեանքով և գործերով, ահա Լևոն Ե. Ժամանակի հեռաւորութիւններէն մեր օտո կը կանգնի այն թերթով՝ զորս գիտութիւնը կու տայ, ժամադրաւայրին մէջ՝ որ զիրք մըն է: Վայելուչ՝ խնամով քանդակուած իտալական յուշարձանի մը նման՝ գեղատիպ հատոր մ'է, Ալիշանեան նշանաւոր հրատարակութեանցը ձեռով և քանակութեամբ՝ զոր ի լոյս կ'ընծայէ պ. Կ. Յ. Բասմաջեան:

Այդ գործին անունը տարիներով զրական հրապարակի վրայ էր. գրեթէ տասը տարուան աշխատութեան արդիւնք: Գործոյն արժանիքն և յաղողութիւնը մոռցնել կու տայ մեզ գրեթէ սպասման երկարութիւնը:

Պ. Բասմաջեան այս մեծ հատորը երկան հանելու համար չէ խնայած աշխատութեան, ժամանակի, ծախսերու: Նա անձամբ և ուրիշներու միջոցով պրպտած

է անդադար զրադարաններու խորշերը, զրքերու մոռցուած անկիւնները ո՛ր և է ծանօթութիւն Լևոն Ե. ի և իր պարագայից մասին. բաց ի պատմիչներէ և ժամանակագիրներէ՝ անգլիերէն, արաբերէն, գերմաներէն, իտալերէն, հայերէն, լատիներէն, սպաններէն և ֆրանսերէն բազմաթիւ ձեռագրեր ու սղագրեր իր քննութեան անցուցած է և իր ձեռքին տակ այդ լեզուներով բազմաթիւ վաւերագրեր ժողոված է:

Մենք դեռ չունինք իրականացած այն պիտի միութիւն մը՝ որ վարձատրէ ազգային գրագէտները և բանասէրները և կամ գէթ անոնց հեղինակութեանց հրատարակման ծախսը ստանձնէ. և ահա երբ ո՛ր և է հեղինակ մը գործ մը երևան կը հանէ, պէտք ենք մտածել՝ թէ նա որքան նիւթական զոհողութիւններով տուած է հատորին գեղեցիկ փայլը: Լևոն Ե. Լուսինեան հաստորն ալ այդ կարգէն է. պ. Բասմաջեան ամէն ջանք, խնամք և զոհողութիւն ըրած է հատորին արտաքին փայլը ներքինին արժանաւոր ընելու, զարգարելով զայն, չհասկցողն ալ պատկառանք մը պիտի զգայ անբարբառ գրքին դիմաց:

Բասմաջեան Լևոն Ե. ի հետ անոր դարը և շրջակայքը կը պատկերացնէ մեզ. համառօտիւ կը խօսի կրիլիկոյ հայ թագաւորութեան՝ և մեր Լուսինեանց հետ ունեցած խնամութեան, Լուսինեանց վրայ, և յետոյ առանձին գլուխներով Լևոն Ե. ի կեանքի մանրամասնութիւնքը կը շարունակուին:

Լևոն Ե. մեր ամենէն դժբախտ թագաւորներէն մին եղաւ, պարագաներն էին որ այդպէս ըրին. կրօնական խնդիրները պառակտում մը ձգած էին մեր մէջ, և Լևոնը իր համոզման համար հայ թագաւոր չէր համարուեր հայ խումբէ մը: Երգիպտոսի սուլթանները միշտ նեղած էին կրիլիկոյ թագաւորները, բայց այս վերջին անգամ երբ անոնք անմիաբան գտան հայ ազգը պաշտպանելու և իրենց թագաւորական զանձը՝ թագաւորն ու թագուհին միասին գերի տարին յեղիպտոս: Հագլու

տարի մը թագաւորած էր Լեոն, իր գեւորութենէն վերջ մոռցան հայ յիշատակագիրք իր անունը և այլևս չարձանագրեցին զինքը իրենց յիշատակարանաց մէջ:

Պ. Բասմաջեանի այս հսկայ գործին ամենակարևոր մասն է վաւերագրերու հատորը, զոր պատրաստած է և ղեռ կը շարունակէ իր խուզարկութիւնքը, այնպէս որ ղեռ քիչ օրեր առաջ նոր ու հետաքրքրական վաւերագրեր ձեռք ձգած է:

Հրատարակուելիք այդ մասն ալ երբ լոյս ընծայուածին վրայ աւելնայ՝ պատկառելի գործ մը հրապարակ հանած պիտի ըլլայ պ. Բասմաջեան. քայց հայ հասարակութիւնն այդ նորութիւնն ևս վայելելու համար հարկ է նախ արժանապէս գնահատել գիտնայ ներկայապէս ընծաւորածը, և առիթ չկորսնցնել՝ բանասէրին նիւթական և քարոյական խրախոյս ներշնչելու:

ԱՄԵՆԱՆ ՏԱՐԵԾԱՅԵԼ

(ԹԵՈՂԻԻ Ի)

Տարին կէս եղաւ և ղեռ «Թէոգիկ»ի Ամենոս Տարեցոյցին վրայ խոստացուած զբախօսականն նոր կ'ընեմ. ևս անփոթք գտնուեցայ վասն զի այս գիրքը երբէք չիքրամի պէտք չունի. և երկրորդ՝ այս Տարեցոյցը ոչ թէ միայն Ամենոս՝ այլ ամէն ժամահայի տարեցոյց է, ոչ երբէք հիննալու դատապարտուած:

Թեոգիկը հանճարեղ միտք մ'է. և ասոր վկայ են Ամենոս Տարեցոյցի Առաջին և երկրորդ տարիները, որոնք պէտք են զարմացնել ո՛ր և է ընթերցող եթէ ըստի թէ արդէն ատոնք մէկ մտքի արտադրութիւններ են, երկու հատորներն ալ ինքնատիպ նորութիւններով լցուել: Սրամիտ, օգտակար, զրական, բազմատեսակ յօդուածները կարելի չէ բովանդակութեան մը մէջ ամփոփել:

Դժանօթ և ծանօթանալիք դէմքեր այդ հատորին մէջ կ'երեւան ուսումնական, գրական ու գիտական գրութիւններով: Վերջապէս մեր զբախօսականին սեղմ ի-

մասար պիտի ըլլայ՝ պատուիրէկ հայ հասարակութեան՝ «Ամենայն Ամենոս տարեցոյցը ամէն բան ունենալու համար»:

ԻՄԻՂԻ ՀԱՅ ԳԵՈՂԱՐԱՐՈՒ

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ Ը

Փարիզու Ազգային Մատենադարանը, որ 323 հայկական ձեռագիրներ կը բովանդակէ, ի վաղուց արդէն բանասէրներու ուշադրութիւնը գրաւած էր:

Պարոնեան, Էվարիսթ Փրիզոմ, Մարթէն քահանան յաջորդաբար անոնց ցուցակները կազմած էին՝ որ անտիպ մնացին:

Ահաւասիկ աշխատութիւնը զոր տարիներէ ի վեր ձեռնարկած էր Պրոֆ. Ֆրետերիք Մաքլէր, և որ այժմ՝ դիտուած կատարելութեանը հասած՝ կը ներկայանայ հայկական հնութեանց պաշտօններուն:

Ձեռագիրները ներկայացուած են իրենց բովանդակութեան կարգաւ. աստուածաբանական գործեր, պատմականք, փիլիսոփայականք, բժշկականք, բանաստեղծականք, և այլն: Բատուկ անուանց ցուցակ մը գոհացուցիչ կերպով պիտի առաջնորդէ սոյն երկը գործածող գիտնականին:

Ներածութեան մէջ Պրոֆ. Մաքլէր կը պատմէ թէ ֆրանսական արքունիքը երբ սկսաւ հետաքրքրուիլ հայ մատենագրութեամբ, և թէ՛ ինչ պարագաներու մէջ հայկական ձեռագիրները Բաբիգ բերուեցան:

Հայ ձեռագիրներէն մին, լատինական պատարագամատոյց, փրանկիսկեան Վոնիփաիկոսէն հայերէնի թարգմանուած, արդէն իսկ Հինրիկոս Բ. ի գիճանշանն և թուականը կը կրէ կողքին վրայ:

Լուգովիկոս ԺԴ ևս կ'երևի թէ կը հետաքրքրուէր Արեւելքով - թերեւ «արեգակ արցայ» ըլլալուն համար. հայ մարտնագիրներու մէկ մասը Բարիգ մտան Ռաբիններու օրով:

Լուգովիկոս ԺԵ. ի ժամանակն է որ կը պատահի հայ ձեռագիրներու ամենէն նշա-